

Nieuwe Molstraat 26

te Den Haag

Kamphuis, bureau voor bouwhistorie
Delft

In opdracht van:
Stadsherstel Den Haag en Omgeving nv
Den Haag

Nieuwe Molstraat 26

te Den Haag

Delft, april 2000

Onderzoekperiode: maart 2000

Uitvoerend bureau:
Kamphuis, bureau voor bouwhistorie
Oude Delft 244
2611 HJ Delft

In opdracht van:
Stadsherstel Den Haag en Omgeving nv
Jan van Nassastraat 44
2596 BV Den Haag

Copyright © 2000 Kamphuis, bureau voor bouwhistorie

Auteursrechten voorbehouden.

Gehele of gedeeltelijke overname of reproductie van de inhoud van deze uitgave, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteursrechthebbende is verboden, behoudens de beperkingen door de wet gesteld. Het verbod betreft ook gehele of gedeeltelijke bewerking.

Nieuwe Molstraat 26 te Den Haag

Kadastrale aanduiding: 's-Gravenhage I 367

Het pand is **Rijksmonument**

Redengevende omschrijving Rijksdienst voor de Monumentenzorg:

“Pand met verdieping onder schilddak gedekt met pannen. De Lod.XVI voorgevel heeft een lage zolderverdieping met 4-ruits vensters en is afgesloten met een brede, geprofileerde kroonlijst. Hardstenen stoep met smeedijzeren hek. Gesneden deuromlijsting. Zesruits schuifvensters. In zijgevel deur met eenvoudige gesneden omlijsting en hardstenen stoepalen.”

SAMENVATTING BOUWGESCHIEDENIS

Nieuwe Molstraat 26 is een uit twee 17de-eeuwse woningen samengesteld 18de-eeuws woonhuis. De beide oorspronkelijke woningen bestonden uit een voor- en een achterhuis. De structuur van de voorhuizen is bij de samenvoeging aangepast ten behoeve van een centrale gang. Tevens is in deze bouwfase over beide panden een nieuwe kap geplaatst.

Begin 19de eeuw zijn de voor- en zijgevel gemoderniseerd met rijk gesneden empire ramen en nieuwe deuromlijstingen. Het interieur is gelijktijdig in het souterrain voorzien van een paneelschildering ter plaatse van het trappenhuis.

Eind 19de eeuw wordt het interieur opnieuw gedecoreerd met ondermeer stucplafonds. Het souterrain wordt rond deze tijd aangepast en doorbroken om er een bedrijf in onder te kunnen brengen.

In de 20ste eeuw vinden er verschillende verbouwingen plaats, waarbij de laatste in 1983 ten behoeve van kamerverhuur.

SAMENVATTING WAARDERING

De nog deels 17de-eeuwse bouwmassa, die in de 18de eeuw is aangepast bij de samenvoeging van de twee oorspronkelijke woningen heeft een hoge monumentwaarde. Ook de balklagen en kapconstructie behoren bij de 18de-eeuwse bouwfase en hebben derhalve een hoge monumentwaarde. Dit geldt eveneens voor de beeldbepalende gevels, die van belang zijn voor de bouwgeschiedenis van het pand en daterend uit de late 17de en 18de eeuw. Ook de in de voor- en zijgevel aangebrachte rijk gesneden empire ramen, die begin 19de eeuw zijn aangebracht, hebben een hoge monumentwaarde.

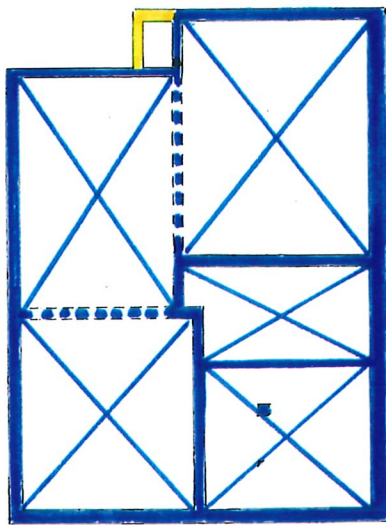
De weinige nog aanwezige historische interieurafwerking heeft een hoge monumentwaarde. Dat geldt eveneens voor het laatste deel van de trap naar de zolder, behorend bij de 18de-eeuwse opzet van het pand. Het deel van de trap naar de verdieping en navolgend is secundair in het pand verwerkt en in de 20ste eeuw aangepast. De waarde is dientengevolge slechts positief.

De in 1983 aangebrachte nieuwe (natte)ruimten hebben een indifferente waarde.

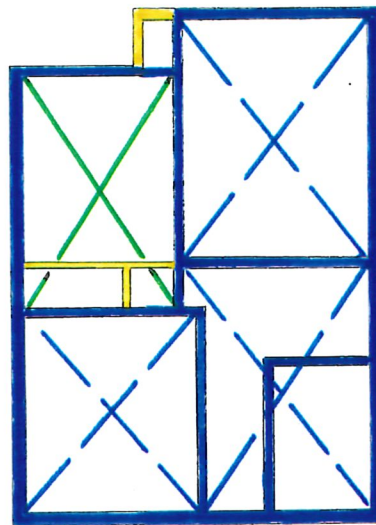
SAMENVATTING ADVIES

Het verdient aanbeveling de 18de eeuwse structuur zoveel mogelijk weer inzichtelijk te maken en de verdwenen delen van de empire ramen aan te vullen. Daarnaast is het wenselijk zoveel mogelijk bewaard gebleven historisch materiaal te behouden of her te gebruiken.

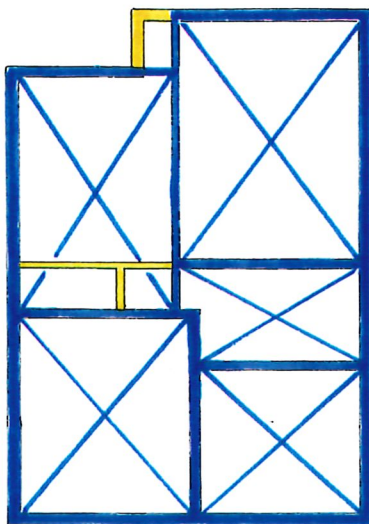

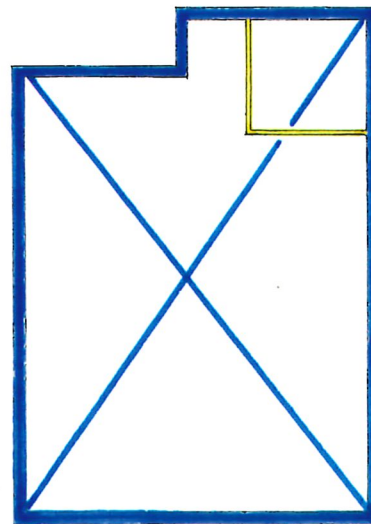
souterrain

bel-étage

verdieping

zolder

Waardering in geschematiseerde plattegronden

- hoge monumentwaarde; behoud noodzakelijk
- positieve monumentwaarde; behoud wenselijk
- indifferente monumentwaarde; aangepaste vervanging mogelijk
- balklaag

INHOUD

III	Samenvatting
VII	Inhoud
VIII	Voorwoord
1	Bouwgeschiedenis
3	Beschrijving
11	Waardering en Advies
14	Afbeeldingen

VOORWOORD

Naar aanleiding van het plan om het pand Nieuwe Molstraat 26 te verbouwen, heeft de NV Stadsherstel Den Haag en Omgeving aan *Kamphuis, bureau voor bouwhistorie* te Delft de opdracht gegeven een bouwhistorische verkenning te verrichten. Het doel hiervan is inzicht te krijgen in de nog aanwezige monumentale onderdelen en/of structuren en zodoende te voorkomen dat deze door onwetendheid kunnen verdwijnen.

Het onderzoek is uitgevoerd door ir. E. Orsel en M. Enderman. Het voorliggende rapport is van de hand van M. Enderman, onder redactie van ir. E. Orsel.

Zonder nadere vermelding zijn de afbeeldingen, zowel foto's als tekeningen, afkomstig van *Kamphuis, bureau voor bouwhistorie*.

Ir. J. Kamphuis,
Delft, april 2000

BOUWGESCHIEDENIS

Fase 1: 1625-1628

Op de hoek van de rond 1620 aangelegde Nieuwe Molstraat en de Paviljoensgracht wordt een huis gebouwd, waarvan het oppervlak waarschijnlijk gelijk is geweest aan dat van het zuidelijk deel van het huidige pand, bestaande uit een voorhuis en een onderkelderd achterhuis.¹

Fase 2: 17de eeuw, maar voor fase 3

Naast het hoekhuis, aan de noordzijde, wordt een iets minder diep huis gerealiseerd, eveneens bestaand uit een voor- en (vast)achterhuis, waarbij tegen de noordmuur van het hoekpand is aangebouwd. Onduidelijk is of in de huidige gemeenschappelijke muur met Nieuwe Molstraat 24 nog restanten van dit huis aanwezig zijn.

Fase 3: eind 17de eeuw

De zuidgevel van het hoekpand wordt opnieuw gemetseld. Deze bouwactie vindt gelijktijdig plaats met het plaatsen van een nieuwe achtergevel achter het noordelijk pand, die deels in verband is gemetseld met de achtergevel van het hoekhuis. Hieruit kan worden opgemaakt dat deze activiteiten samenhangen met het met een verdieping ophogen van beide huizen, een indruk die wordt versterkt door de eveneens gelijktijdig opgetrokken gemeenschappelijke muur met Nieuwe Molstraat 24, waarbij aan de eigenaar van dat pand de mogelijkheid wordt geboden zijn huis op dezelfde hoogte als nr. 26 te brengen. Omdat het verschil in diepte tussen de beide huizen in de nieuwe achtergevel gehandhaafd blijft vormen de beide huizen waarschijnlijk inpandig nog geen eenheid.

Fase 4: 1719-1726

De twee 17de-eeuwse huizen worden samengevoegd tot één grote woning.² Daarbij wordt voor beiden een nieuwe voorgevel geplaatst en de structuur van de voorhuizen vernieuwd door de aanleg van een souterrain en een bel-étage met een centrale gang en een trappenhuis. Tevens worden de balklagen vervangen en over de beide woningen een nieuwe kap aangebracht.

- 1 In opdracht van het Haags Monumenten Informatie Systeem is een bouwhistorische verkenning en een archief onderzoek uitgevoerd naar het pand. De archivale gegevens maken melding van een eerste bouwactie tussen 1625 en 1628 in opdracht van Gerrit Someren, pannembakker te Alphen aan de Rijn. Het jaartal 1620, als datum van aanleg voor de straat is ontleend aan de publikatie "Dwarsweg-weg. Ontstaan, verval en herstel van een historisch stadsdeel in Den Haag", VOM reeks deel 3, Den Haag 1992.
- 2 Uit archiefonderzoek voor het Haags Monumenten Informatie Systeem blijkt in deze periode het huis in opdracht van meestersimmerman Gijsbert Zegelaar te zijn verbouwd.

Fase 5: begin 19de eeuw

Voor de gevel aan de Nieuwe Molstraat wordt de huidige hardstenen trap aangebracht. De entree tot de woning en de dienstbode ingang worden voorzien van een (nieuwe) omlijsting en de ramen in het gebouw vervangen door empire schuiframen, waarvan de middenstijl en wisseldorpel zijn uitgevoerd met snijwerk. In het interieur worden nieuwe schouwen geplaatst en in het trappenhuis naar het souterrain een paneel schildering aangebracht.

Fase 6: eind 19de eeuw

In het interieur worden een aantal vernieuwingen aangebracht, zoals stucplafonds in de gang en noordelijk kamer op de bel-étage. Mogelijk is in deze fase ook de oorspronkelijke 18de-eeuwse trap grotendeels vervangen door de huidige, eveneens 18de-eeuwse trap, die afkomstig is uit een ander gebouw. Alleen het bovenste deel van de authentieke trap blijft behouden.

Rond deze tijd zijn ook de muren in het souterrain doorbroken ten behoeve van een aldaar ondergebracht bedrijf, waarvoor de balklaag ter plaatse van het achterhuis met ruim een halve meter is verhoogd.

Fase 7: eerste helft 20ste eeuw

De oorspronkelijke kamers van het achterhuis worden samengevoegd tot één ruimte. In dezelfde periode worden op de verdieping in de zuidgevel de ramen vervangen door dubbele deuren die behoren bij zogenaamde Franse balkons.

Fase 8: 1953

Tegen de zuidgevel worden op de verdieping vijf steunbalken met U-profiel aangebracht om het wegdrukken van de gevel te voorkomen.

Fase 9: 1957

In de sprong in de achtergevel wordt de oude uitbouw voor de w.c opnieuw opgemetseld en de puibalk van het souterrain in de achtergevel vervangen door beton.

Fase 10: 1983

Het pand wordt intern verbouwd ten behoeve van kamerverhuur, waarbij onder andere in de noordelijke kamer van het achterhuis, op de bel-étage en de verdieping, een deel wordt afgescheiden ten behoeve van een toilet en douche.

BESCHRIJVING

Algemeen:

Het pand Nieuwe Molstraat 26 bevindt zich op de hoek met de Paviljoensgracht (afb. 6) en is een woonhuis, oost-west georiënteerd, opgebouwd uit een souterrain, bel-étage en verdieping onder een zadeldak met een U-vormige plattegrond. Het dak is gedekt met gesmoorde nieuwe verbeterde Hollandse pannen. Aan de voorzijde, de westgevel, is het pand voorzien van een schijngevel waardoor de zolder een tweede volwaardige verdieping lijkt.

Exterieur:

Voorgevel

De voorgevel (afb 7) aan de Nieuwe Molstraat is een in de tweede helft van de 20ste-eeuw wit geschilderde bakstenen lijstgevel, vier venster traveeën breed, waarvan het metselwerk is uitgevoerd in kruisverband. Aan de hand van de toegepaste hoekoplossing met zowel klezoren bij de hoeken, als drie klezoren naast de vensters, kan de gevel in de eerste helft van de 18de eeuw worden gedateerd.³

Voor de gevel is een hardstenen stoep aangebracht met een twee vleugelige trap waar langs een balustrade van siersmeedwerk is geplaatst. Opvallend genoeg oogt het smeedwerk bij het bordes fragmentarisch, hoewel er geen aanwijzingen zijn dat dit niet zo is bedoelt.

De onderzijde van de gevel is voorzien van een hardstenen plint waarin de dubbele vensters van het souterrain zijn opgenomen. In de vensters zijn nog deels de diefijzers aanwezig. Omdat de trap gedeeltelijk voor de vensteropeningen van het souterrain is geplaatst kan geconcludeerd worden dat de huidige trap niet de oorspronkelijk is, die bij de gevel is ontworpen.

De toegang tot het pand, die via de voornoemde trap bereikbaar is, bevindt zich in de tweede travee vanaf het zuiden en heeft een rijke omlijsting van vlakke pilasters op hardstenen basementen met Corinthische kapitelen die een kroonlijst dragen. Deze omlijsting en het fraai gesneden bovenlicht dateren uit het begin van de 19de eeuw. Het bovenlicht is uitgevoerd als een aan een lint gehangen médaillon waaronder palmtakken zijn geplaatst. Ook de dorpel boven de eenvoudige 18de-eeuwse voordeur is van houtsnijwerk voorzien.

De vensteropeningen bevinden zich allemaal origineel in de gevel en zijn aan de bovenzijde voorzien van een halfsteens rollaag. Daarbij is de hoogte van de vensters op de verdieping geringer dan op de bel-étage en ter hoogte van de zolder, waar zich een schijngevel bevindt, nog maar de helft. De nog resterende authentieke empire schuiframen (afb. 8) in de vensters zijn even oud als de ingangspartij en zijn in 18de-eeuwse, met een kraal geprofileerde kozijnen aangebracht. Dit kan worden opgemaakt aan de hand van de vormgeving van de onderdorpels, waarop vanwege het ontbreken

3 Uit het archief onderzoek dat is verricht voor het Haags Monumenten Informatie Systeem blijkt dat het pand tussen 1719 en 1726 in opdracht van meestertimmerman Gijsbert Zegelaar is verbouwd.

van neuten het kozijn is geplaatst. De oorspronkelijke empire ramen zijn voorzien van een met bladdecoratie gesneden naald op de middenstijl en wisseldorpel. Slechts het raam ten zuiden van de voordeur is nog gaaf aanwezig. Bij de overige is het bovenlicht, de wisseldorpel, dan wel het schuifraam vervangen. De ramen ter hoogte van de zolder zijn vermoedelijk nooit uitgevoerd met meer snijwerk dan een eenvoudige naald op de middenstijl.

Aan de oostzijde van de gevel is op de hoek, ter hoogte van de zolder, nog een opmerkelijk sprong in het metselwerk zichtbaar (afb. 9) die het gevolg is van de in een eerdere fase dan de voorgevel gemetselde gemeenschappelijke zijmuur met Nieuwe Molstraat 24. Deze gemene muur bood de eigenaar van nr. 24 middels een zogenaamde staande tand (vergelijk afb. 13) de mogelijkheid om zijn huis met een verdieping op te hogen. Hiervan is echter nooit gebruik gemaakt en de uitstekende koppen zijn in een latere fase afgekapt.

Zuidgevel

De in de 20ste eeuw wit geschilderde, in kruisverband gemetselde bakstenen zuidgevel (afb. 10 en 11) bevindt zich aan de Paviljoensgracht. De in de gevel toegepaste baksteen is in tegenstelling tot de voorgevel geel en dateert een fase eerder. Dit kan worden opgemaakt uit de aansluiting met de voorgevel, die koud voor de zuidgevel staat en iets is teruggeplaatst. De huidige voorgevel staat in feite voor de bij de zuidmuur behorende (verdwenen) voorgevel, waarvan het bijbehorende hoekverband met klezoren zichtbaar is. Onderlangs de gevel is een gecementeerde plint aangebracht. In 1953 zijn op de verdieping tegen de gevel vijf metalen steunbalken aangebracht, die verbonden zijn met de balklaag van de verdieping en de zolder. Boven de uitkragende gootlijst bevinden zich twee eenvoudige dakkapellen. De kapel die midden boven de gevel is geplaatst heeft mogelijk een 18de-eeuwse oorsprong vanwege de duimen op het kozijn.

Aan de hand van de vensterverdeling in vier ongelijke traveeën kan een scheiding tussen een voor- en een achterhuis worden gemaakt.

Het bij het voorhuis behorende deel (afb. 10) heeft ter hoogte van het souterrain geen vensters. In de tweede travee vanaf het westen bevindt zich op straatniveau een entree, voorzien van een begin 19de-eeuwse vlakke pilaster omlijsting en een hoofdstel. Deze dienstbode ingang geeft toegang tot het trappenhuis en zodoende zowel tot de bel-étage als het souterrain. Boven de ingang is een venster aangebracht dat origineel in het metselwerk is opgenomen en het achterliggende trappenhuis verlicht. Het in de vensteropening geplaatste raam heeft een kraalprofilering op het kozijn en kan derhalve in de 18de eeuw worden gedateerd. Ook het venster op de bel-étage, ten westen van de voornoemde ingang, bevindt zich origineel in de gevel en is voorzien van een empire schuifraam, dat op de wisseldorpel na nog gaaf is. Het raam bevindt zich in een 18de-eeuws kozijn met bijbehorende onderdorpel, waarvoor het onderliggende metselwerk is aangepast.

Op de verdieping bevindt zich in het eerste travee een groot venster (afb. 12), waarin begin 20ste eeuw twee deuren zijn geplaatst, behorend bij een zogenaamd Frans balkon, en een in drieën gedeeld bovenlicht. Boven de halfsteens rollaag die bij dit in het muurwerk gebroken venster behoort is de rollaag van het oorspronkelijke, smallere venster zichtbaar. Het venster op de verdieping in de tweede travee is identiek aan die boven de ingang wat betreft oorspronkelijke positie en raam.

Het bij het achterhuis behorende deel van de zuidgevel (afb. 11) bezit twee vensters ter hoogte van het souterrain. De openingen bevinden zich gedeeltelijk origineel in het metselwerk, maar zijn gelijktijdig met het vervangen van de tussen liggende muurdam eind 19de of begin 20ste eeuw verhoogd. Daarbij zijn de ramen met dubbele draairamen geplaatst, waarvoor recentelijk tralies zijn aangebracht.

Gelijktijdig met het vergroten van de vensters van het souterrain is de onderdorpel van de vensters van de bel-étage hoger geplaatst en het onderliggende muurwerk vervangen. De vensters waren in de 18de eeuw al verbreed en van een halfsteens strek aan de bovenzijde voorzien. Van deze ramen dateert het bovenlicht nog uit het begin van de 19de eeuw. De schuiframen en kozijnen zijn in de loop van de twintigste eeuw vervangen.

Op de verdieping zijn de beide vensters verbreed en verhoogd ten behoeve van deuren voor zogenaamde Franse balkons, die identiek zijn aan die in de westelijke travee van het voorhuis. Ook boven deze vensters is de rollaag van de oudere vensters zichtbaar (zie afb. 12).

Achtergevel

De achtergevel (afb. 13) is gemetseld met gele ijsselstenen in kruisverband en gerealiseerd tijdens een bouwkampanje aan het eind van de 17de eeuw, waarbij de twee panden, waaruit het huidige gebouw is samengesteld, hun achtergevels opnieuw optrokken. Het zuidelijke hoekhuis heeft daarbij het oudere muurwerk van de noordgevel en vermoedelijk ook de oostgevel behouden en is alleen met een verdieping opgehoogd. Van het noordelijke pand is de gehele achtergevel vervangen. Daarbij is een gemeenschappelijke muur met nr. 24 gemetseld, waarin mogelijk ouder muurwerk is opgenomen en waarbij een staande tand ter hoogte van de zolderverdieping de eigenaar van nr. 24 de mogelijkheid bood zijn woning in een later fase ook met een verdieping te verhogen. Door het handhaven van het oudere muurwerk bevindt zich aan de achterzijde van het pand een knik. Hierin bevindt zich tot en met de verdieping een uit 1957 daterende toilet uitbouw, die een vervanging is van een oudere soortgelijke uitbouw (afb. 3).

De pui van de achtergevel, ter hoogte van het souterrain, is in 1957 vervangen door een betonnen latei. In de pui bevinden zich een doorgang en venster.

Ter hoogte van de bel-étage is in de tweede helft van de 20ste eeuw een venster vervangen door een nieuwe met deur en raam, waarvoor in de gevel een stalen latei is aangebracht. Waarschijnlijk is daarbij gelijktijdig een bordes met brandtrap aangebracht. Op de verdieping bevindt zich een oorspronkelijke vensteropening, waarin het raam vermoedelijk uit de jaren vijftig van de 20ste eeuw dateert. Onder het raam tekent zich de dichtzetting van een doorgang af die toegang gaf tot een balkon en waarschijnlijk een nooduitgang bij brand betreft. Boven het venster bevindt zich een gesmeed 17de-eeuws sieranker. Waarschijnlijk is deze vanwege de afwijkende plaatsing hergebruikt.

De positie van het zoldervenster is mogelijk oorspronkelijk, maar zeker aan één zijde aangepast ten behoeve van het huidige raam. Dit raam is niet ouder dan het midden van de 20ste eeuw. De gevel, waarlangs aan de bovenzijde een boeiboord is aangebracht, is gedeeltelijk afgeschuind vanwege het aan deze zijde van de kap aangebrachte wolfseind.

Noordgevel

De blinde noordgevel bevindt zich ter hoogte van de zolder in het zicht en is gemetseld met een rode baksteen in kruisverband. De gevel is gemeenschappelijk met nr. 24 opgetrokken en bood de eigenaar van dit pand middels een staande tand op de hoeken de mogelijkheid zijn huis met een verdieping te verhogen (zie afb. 9 en 13). Tegen de gevel is ter hoogte van het voorhuis een rookkanaal gemetseld met gele ijsselstenen. Het deel boven de borstwering is recent vervangen. Het rookkanaal van het achterhuis tekent zich af als een roetvlek op de gevel. De schoorsteen zelf steekt door het dak. Bij de hoek met de voorgevel bevindt zich een kleine dakkapel die vergelijkbaar is met die bij de hoek van de zuidgevel met de voorgevel.

Interieur

Algemeen

De structuur van het huidige pand wordt in hoofdlijnen bepaald door de samenvoeging van twee 17de-eeuwse huizen, die waren opgebouwd uit een voor- en een (vast)achterhuis. Daarbij valt op dat de scheidende muur tussen het voor- en het achterhuis van de oorspronkelijke noordelijke woning verder naar voren (dat wil zeggen naar de voorgevel aan de Nieuwe Molstraat) is geplaatst dan die van de voormalige zuidelijke woning. De gemene muur tussen de beide huizen is alleen ter plaatse van het achterhuis nog (gedeeltelijk) aanwezig en geeft aan dat het noordelijke pand smaller is geweest dan het zuidelijke hoekpand. Bij het voorhuis is de gemene muur in de 18de eeuw verplaatst ten behoeve van de symmetrische indeling van de voorgevel en de aanleg van de gang.

Souterrain

Het souterrain is onder het gehele huis aanwezig en bestaat uit vier hoofdruimten die corresponderen met de indeling op de bel-étage en de zodoende met de in de 18de eeuw aangepaste structuur van de oorspronkelijke twee 17de-eeuwse huizen. Hieruit kan ondermeer worden afgeleid dat de ruimten onder het voorhuis waarschijnlijk pas in de 18de eeuw zijn gerealiseerd.

Het souterrain is vanuit de woning, via het van een bordes voorziene trappenhuis, toegankelijk. Ter hoogte van het bordes bevindt zich de entree vanaf de Paviljoensgracht, waarna een gemetselde trap met houten opdek treden uitkomt in een korte gang. In het trappenhuis is een betimmering van elkaar kruisende geprofileerde latten aangebracht, die dateert uit het einde van de 19de of het begin van de 20ste eeuw. Deze betimmering is echter over een oudere, vermoedelijk begin 19de-eeuwse wandbeschildering aangebracht, die een houtkleurige paneelverdeling weergeeft (afb. 15/16). Vanuit de gang worden de verschillende ruimten in het souterrain ontsloten. De zoldering van de gang bestaat uit hergebruikte kinderbinten.

De zuid-westelijke ruimte (afb. 14) is een rechthoekige ruimte met een hardstenen plavuizen vloer. De in het zicht zijnde enkelvoudige balklaag is door een onderslagbalk voor de zuidelijke gangmuur van de bel-étage in twee ongelijke helften verdeeld. Ter ondersteuning van deze balk bevonden zich van oorsprong twee bakstenen kolommen in de ruimte, waarvan er thans nog één resteert. De balklaag aan de zuidzijde van de onderslagbalk is samengesteld uit hergebruikte grenen balken waarin zich de pengaten van een houtconstructie aftekenen. Ook aan de noordzijde van de onderslagbalk is

hergebruikt hout toegepast. Hier betreft het de eiken krommers van een kapconstructie. De ruimte ontvangt daglicht via een natuurstenen venster in de voorgevel, waarnaast een getoogde doorgang naar de ruimte onder de stoep is aangebracht. In de noord-oosthoek staat een gemetseld wijnrek.

De ruimte onder het noordelijke voorhuis (afb. 15) is voorzien van twee natuurstenen vensters in de voorgevel. Centraal bevindt zich tegen de noordmuur, waarlangs over de volle breedte een gemetselde verhoging is aangebracht, een smalle schouw. Deze dateert waarschijnlijk uit het begin van de negentiende eeuw, vanwege de overhoeks gemetselde wangen en de voor schouw wat ruime raveling in de balklaag. De wangen gaan aan de bovenzijde over in een gewelf ter ondersteuning van de schouw op de bel-étage.

De geschilderde enkelvoudige balklaag is bij de noordmuur grotendeels op geprofileerde slossen geplaatst. Bijzonder en zeldzaam is dat in de balken aan weerszijde een groef is aangebracht, die waarschijnlijk te maken heeft met een van opzet tussen de balken aangebracht plafond. De rede van een dergelijk plafond moet waarschijnlijk gezocht worden in isolatie tegen brand, stof of geluid. Het is echter onduidelijk of de balken misschien zijn hergebruikt en het plafond ooit in het souterrain aanwezig is geweest. Wel kan worden aangenomen dat zij gelijktijdig met het plaatsen van de voorgevel zijn aangebracht.

Recentelijk is in de ruimte een betonvloer aangebracht. De muur tussen het voor en achterhuis aan de noordzijde is vermoedelijk aan het eind van de 19de eeuw reeds verwijderd.

De ruimte onder het achterhuis aan de noordzijde is voorzien van een houten vloer en bezit een enkelvoudige balklaag met een kwartrond profiel. Opmerkelijk is dat deze balklaag hoger is geplaatst dan bij het voorhuis. Dit is vermoedelijk aan het eind van de 19de eeuw gebeurt toen het souterrain in gebruik werd genomen als bedrijfsruimte.⁴ De kreuple balken, die aansluiten op de omvangrijke raveling voor een rookkanaal bij de noordmuur, zijn ongeprofileerd en mogelijk vervangen bij het ophogen van de balklaag of aangepast ten behoeve van de vermoedelijk secundair aangebrachte raveling. Waarom de balken in deze ruimte niet voorzien zijn van een groef kan niet met zekerheid gezegd worden, maar heeft waarschijnlijk met de functie van doen. De anderhalfsteens dikke, oorspronkelijke 17de-eeuwse muur die deze ruimte van het souterrain scheidt van die aan de zuidzijde is vermoedelijk in de 19de eeuw doorbroken, gelijktijdig met de scheidende muur met het voorhuis.

De ruimte onder het zuidelijke achterhuis heeft een recente betonvloer. Een sprong in het metselwerk van de oostmuur geeft aan dat de enkelvoudige balklaag met ruim een halve meter is opgehoogd waarbij gelijktijdig de twee vensters in de zuidgevel zijn verhoogd. Opmerkelijk is dat de balklaag in dit deel van het souterrain voorzien is van zowel een kwartrond profilering als van een groef voor een plafond.

4 In 1904 is een plan ingediend om de plaats achter het pand te overbouwen ten behoeve van een werkplaats. Het souterrain onder de voormalige achterhuizen vormt op dat moment al één ruimte, die wordt omschreven als "machinekamer".

Vanwege het in de ruimte aangebrachte verlaagd plafond was onvoldoende zichtbaar om te kunnen vaststellen of er een stookplaats aanwezig is geweest.

Bel-étage

De bel-étage is toegankelijk via de bordestrap aan de voorzijde van het pand en via de ingang aan de Paviljoensgracht. Beiden toegangen komen uit in de haaks op de voorgevel geplaatst gang die de verschillende ruimten ontsluit.

De gang heeft een houten vloer van brede delen, die vermoedelijk nog uit de 18de eeuw dateert, de tijd dat de gang werd aangelegd. Ook de voordeur (afb. 17), die aan de binnenzijde voorzien is van fraaie gesmeden grendels dateert mogelijk uit die tijd of uit het begin van de 19de eeuw. De ruimte heeft een stucplafond dat gedecoreerd is met een eenvoudige geprofileerde lijst en centraal médaillon in de vorm van een bladerenkrans (afb. 18). Het plafond is vermoedelijk in de tweede helft van de 19de eeuw aangebracht. In die fase zijn ook de deuromlijstingen geplaatst. De lambrisering is niet ouder dan de jaren vijftig van de 20ste eeuw.

Aan de zuidzijde van de gang bevindt zich een kleine kamer. De ruimte heeft evenals de gang nog de oorspronkelijke, 18de-eeuwse vloer. De afwerking van het interieur beperkt zich tot de omlijsting van de doorgang en vensters. De naar voren komende vensteromlijsting geeft aan dat de ruimte aan het begin van de negentiende eeuw voorzien is geweest van een wandbespanning en binnenluiken voor de ramen. De balklaag kon niet worden waargenomen, maar is vermoedelijk enkelvoudig en aangebracht bij het plaatsen van de voorgevel.

De kamer aan de noordzijde van de gang is de enige ruimte in het gebouw waar een historische aankleding nog aanwezig is (afb. 19). Rond de twee vensters in de voorgevel is de 18de-eeuwse betimmering met luikkasten, luiken en vensterbanken nog aanwezig. De bijbehorende lambrisering is recent gedeeltelijk verwijderd om radiatoren te kunnen plaatsen. Ook de bijbehorende wandbespanning is verdwenen.

Tegen de noordmuur bevindt zich een schouw met een zwart geschilderde houten mantel, die een vervanging is van een marmeren waarvan alleen het blad nog rest. De boezem is voorzien van een pilastersbetimmering met opliggende cannelures. Gelijktijdig met de schouw is in de tweede helft van de negentiende eeuw waarschijnlijk het geornamenteerde stucplafond in de kamer aangebracht en de zogenaamde portebriée. Deze bevindt zich op de plaats van een oudere doorgang, aangezien de lambrisering niet is aangepast.

De oorspronkelijke houten vloer in de kamer is vervangen. De balklaag kon niet worden waargenomen, maar is vermoedelijk enkelvoudig en aangebracht bij het plaatsen van de voorgevel.

De kamers van het achterhuis bevinden zich ongeveer een halve meter hoger dan het voorhuis door de verhoogde balklaag boven het souterrain.

De noordelijke kamer is in 1983 verbouwd tot keuken, waarbij tevens aan de westzijde een deel is afgescheiden voor een toilet. De ruimte heeft geen enkele historische interieur afwerking meer. De schouw die tegen de noordmuur stond is in de eerste helft van de 20ste eeuw verwijderd. De houten vloer is vervangen.

Interessant is de enkelvoudige balklaag (afb. 20), die bestaat uit hergebruikte hout, waaronder eiken moerbalken met pengaten en één voorzien van een rode kleurafwerking met gele biezen. Uit het feit dat hier secundair verwerkt hout is toegepast kan worden afgeleid dat de balklaag niet in het zicht is geweest en de kamer in opzet een houten- of stucplafond moet hebben gehad.

De gemene muur tussen de voormalige 17de-eeuwse achterhuizen is mogelijk al aan het eind van de 19de eeuw, maar zeker voor 1957 doorbroken en ondervangen door een stalen I-balk (zie afb. 3).

De zuidelijke kamer van het achterhuis is sinds 1983 (afb. 4) toegankelijk via een korte trap vanuit de gang. Dit is waarschijnlijk de oorspronkelijke doorgang, die vanwege het ophogen van de balklaag in het souterrain verplaatst was naar de achterkamer aan de noordzijde. Daarbij is waarschijnlijk de houten vloer vervangen. De ruimte heeft geen enkele historische interieurafwerking en ook de schouw die zich tegen de oostgevel bevond is verdwenen. De balklaag kon niet worden waargenomen, maar is (mede afgaand op de ankers in de zuidgevel) vermoedelijk enkelvoudig en aangebracht bij het plaatsen van de voor- of zuidgevel.

Het trappenhuis (afb. 21), aan de zuidzijde tussen de voor en de achterkamer behoort bij de 18de eeuwse opzet van het pand. De eiken bordestrap naar de verdieping, met sober geprofileerde kardoezen op de boom (afb. 22), lijkt echter secundair in het pand te zijn verwerkt. Dit kan onder meer worden opgemaakt uit het verzaagde kuipstuk ter plaatse van het bordes en de op de muur in het trappenhuis van het souterrain aangetroffen schildering, waar de trap voorlangs gaat. Onduidelijk is wanneer de trap precies is geplaatst, vermoedelijk pas aan het einde van de 19de eeuw, hoewel hij zelf wellicht in 18de eeuw kan worden gedateerd.

In de jaren vijftig van de 20ste eeuw zijn mogelijk gelijk met het vervangen van de bij de trap behorende leuning door de huidige metalen, de treden omgekeerd en deels afgezaagd. Oorspronkelijk staken deze buiten de boom, waarbij het treeprofiel rond ging.

Verdieping

De indeling van de verdieping is gelijk aan die op de bel-étage, behalve dat hier de gang gereduceerd is tot een overloop. De kamer bij de zuidwesthoek heeft op de omlijsting van de ramen na geen historische interieurafwerking. Ook in deze ruimte is een wandbespanning aanwezig geweest. Op de houten vloer en tegen het plafond tussen de balken tekent zich in de zuid-oosthoek de positie van een (vermoedelijk laat 19de-eeuwse) overhoekse schouw af. De groen geschilderde enkelvoudige balklaag is voorzien van een kwartrondprofiel. De houten vloer is nog 18de-eeuws.

De noordelijke kamer van het voorhuis heeft eveneens nog de oorspronkelijke houten 18de-eeuwse vloer en geprofileerde balklaag. De schouw tegen de noordmuur bezit opmerkelijk genoeg nog een ijzeren hardplaat. De mantel en boezem zijn op de zijden met houten panelen na aangepast, wat ook geldt voor de recente omtimmering van de ramen.

Bij de noordelijke kamer van het achterhuis is evenals bij de keuken op de bel-étage in 1983 een deel aan de westzijde afgescheiden met gasbeton ten behoeve van een toilet en douche. De kamer zelf heeft een mogelijk nog deels 18de-eeuwse vloer en met een kwartrond geprofileerde balklaag, die groen is geschilderd over rood. De mantel van de schouw is verwijderd.

De zuidelijke kamer boven het achterhuis heeft twee zogenaamde Franse balkons en als de voorgaande ruimten op de verdieping een houten vloer en geprofileerde balklaag. Tegen de oostmuur bevindt zich een schouw met zwartmarmeren mantel waarop met witmarmer details zijn aangebracht. Deze schouw dateert uit het begin van de 19de eeuw en is waarschijnlijk gelijktijdig met het plaatsen van de ramen in de voorgevel aangebracht. Op de zijden van de boezem bevinden zich nog een houten betimmering met panelen.

De trap naar de zolder is tot aan het bordes een voortzetting van de trap die vanaf de begane grond naar de verdieping voert. Na het bordes bevindt zich nog een deel van de oorspronkelijke 18de-eeuwse trap die in opzet bij het huis hoort (afb. 23). Deze steektrap heeft een andere profilering van de treden en draait rond een korte spil in plaats van met een kuipstuk en past daardoor binnen de beperkte ruimte van het trappenhuis.

Zolder

De zolder (afb. 24) bestaat thans, op een recent in de zuid-oosthoek gebouwde donkere kamer na, uit één ongedeelde ruimte met een houten vloer. De begin 18de-eeuwse kapconstructie is vrijwel geheel in het zicht, waarbij tegen het dakvlak vezelplaat is aangebracht ter isolatie en een brandwerende laag van asbestplaten. Bij de voorgevel is boven de vensters ruimte in het metselwerk uitgespaard ten behoeve van het schuiven van de ramen (afb. 25).

De kapconstructie bestaat uit vier grenen dekbalkspanten met rechte spantbenen en in de dekbalk gepende korbeels. Op de einden van de dekbalk liggen flieringen.

Twee geschoorde nokstijlen staan op de dekbalk en dragen een aan één zijde geschoorde nokgording. De nokstijlschoren zijn voorzien van klossen waarop de gordingen zijn aangebracht. Vanwege de overspanning en de tussen de kappen aangebrachte zakgoot is onder elk spant een aan één zijde geschoorde stijl geplaatst, waarvan de positie correspondeert met de gangmuur en de 17de-eeuwse gemene muur. De stijlen staan op sloffen van hergebruikt hout. De spanten zijn van west naar oost gemerkt met gehakte halve maantjes aan de noordzijde en gehakte strepen aan de zuidzijde.

Aan de voorzijde van het pand, waar een dwarskap is aangebracht, zijn tussen de gevel en de dekbalk van het eerste spant trekbalken aangebracht, waarop een derde nokstijlschoor is geplaatst.

WAARDERING

- Categorie 1: hoge monumentwaarde; behoud noodzakelijk.
Categorie 2: positieve monumentwaarde; behoud wenselijk.
Categorie 3: indifferente monumentwaarde; aangepaste vervanging mogelijk.

Constructie:

Bouwmassa: cat. 1

De bouwmassa van het pand heeft een hoge monumentwaarde vanwege de oorspronkelijke structuur van twee 17de-eeuwse woningen die zijn samengevoegd en aangepast aan een voor de 18de eeuw kenmerkende indeling met een centrale gang en trappenhuis. Daarnaast is de ligging op de hoek van de Nieuwe Molstraat en de Paviljoensgracht karakteristiek.

Draagconstructie: cat. 1 / 2

De enkelvoudige balklagen van het souterrain hebben een hoge monumentwaarde vanwege de zowel primair als secundair verwerkte balken, die een aanwijzing kunnen zijn voor het ruimtegebruik en behoren bij de begin 18de-eeuwse verbouwing. Dit geldt ook voor de geprofileerde balklaag op de verdieping, die behoort bij de laat 17de of begin 18de eeuwse bouwphase van het pand en nog gaaf aanwezig is.

De waarschijnlijk enkelvoudige balklaag van de bel-étage kon alleen ter plaatse van de huidige keuken worden waargenomen. De daar hergebruikte balken verwijzen weliswaar naar de aanwezigheid van plafonds in de late 17de of begin 18de-eeuwse woning, maar zijn constructief niet bijzonder en hebben derhalve een positieve monumentwaarde. De delen van de balklaag van de bel-étage die niet konden worden waargenomen zijn zekerheidshalve hoog gewaardeerd.

Kapconstructie: cat. 1

De kapconstructie uit het begin van de 18de eeuw, bestaande uit vier dekbalkspanten waarop twee afgeschoorde nokstijlen zijn aangebracht is bijzonder vanwege zijn overspanning van twee panden en heeft mede vanwege zijn gaafheid en authenticiteit een hoge monumentwaarde.

Exterieur

Voorgevel: cat. 1

De voorgevel aan de Nieuwe Molstraat heeft vanwege zijn omvang en zorgvuldige architectuur uit de eerste helft van de 18de eeuw met stoep en beeldbepalende rijk gedecoreerde ramen en deuromlijsting met bovenlicht uit het begin 19de eeuw een hoge monumentwaarde.

Zuidgevel: cat. 1 / 3

De laat 17de- of begin 18de-eeuwse zuidgevel aan de Paviljoensgracht heeft een hoge monumentwaarde omdat zij een beeld geeft van de oorspronkelijke interne structuur van het gebouw. De aanpassingen aan de vensters in de 18de eeuw en de verschillende in de 19de eeuw aangebrachte ramen en omlijsting van de dienstbode ingang vormen daarbij een wezenlijk onderdeel van de bouwgeschiedenis en hebben zodoende een hoge monumentwaarde. De in 1953 aangebrachte steunbalken op de verdieping geven de gevel een armoedig uiterlijk en hebben derhalve een indifferente monumentwaarde.

Achtergevel: cat. 1 / 3

De achtergevel heeft vanwege de verschillende 17de-eeuwse bouwfasen een hoge monumentwaarde. De ramen zijn echter allemaal in de 20ste eeuw vervangen en hebben evenals de uit 1957 daterende uitbouw voor de w.c. en vervangen pui van het souterrain een indifferente monumentwaarde.

Noordgevel: cat. 1

De slechts op zolderniveau aanwezige noordgevel heeft als wezenlijk onderdeel van de bouwgeschiedenis van zowel Nieuwe Molstraat 24 als 26 een hoge monumentwaarde.

Interieur**Souterrain: cat. 1 / 3**

De nog deels aanwezige oorspronkelijke structuur en de in de ruimte onder het noordelijke voorhuis aanwezige schouw hebben een hoge monumentwaarde. De recent aangebrachte gasbetonwanden hebben een indifferente waarde.

Bel-étage: cat. 1 / 3

De 18de-eeuwse structuur van het voorhuis en de daar aanwezige interieur afwerking uit dezelfde fase en de 19de eeuw hebben een hoge monumentwaarde. De weliswaar 18de-eeuwse trap naar de verdieping heeft slechts een positieve monumentwaarde aangezien hij is aangetast en secundair in het pand is verwerkt. De in het achterhuis in 1983 aangebrachte structuur heeft een indifferente monumentwaarde.

Verdieping: cat. 1 / 3

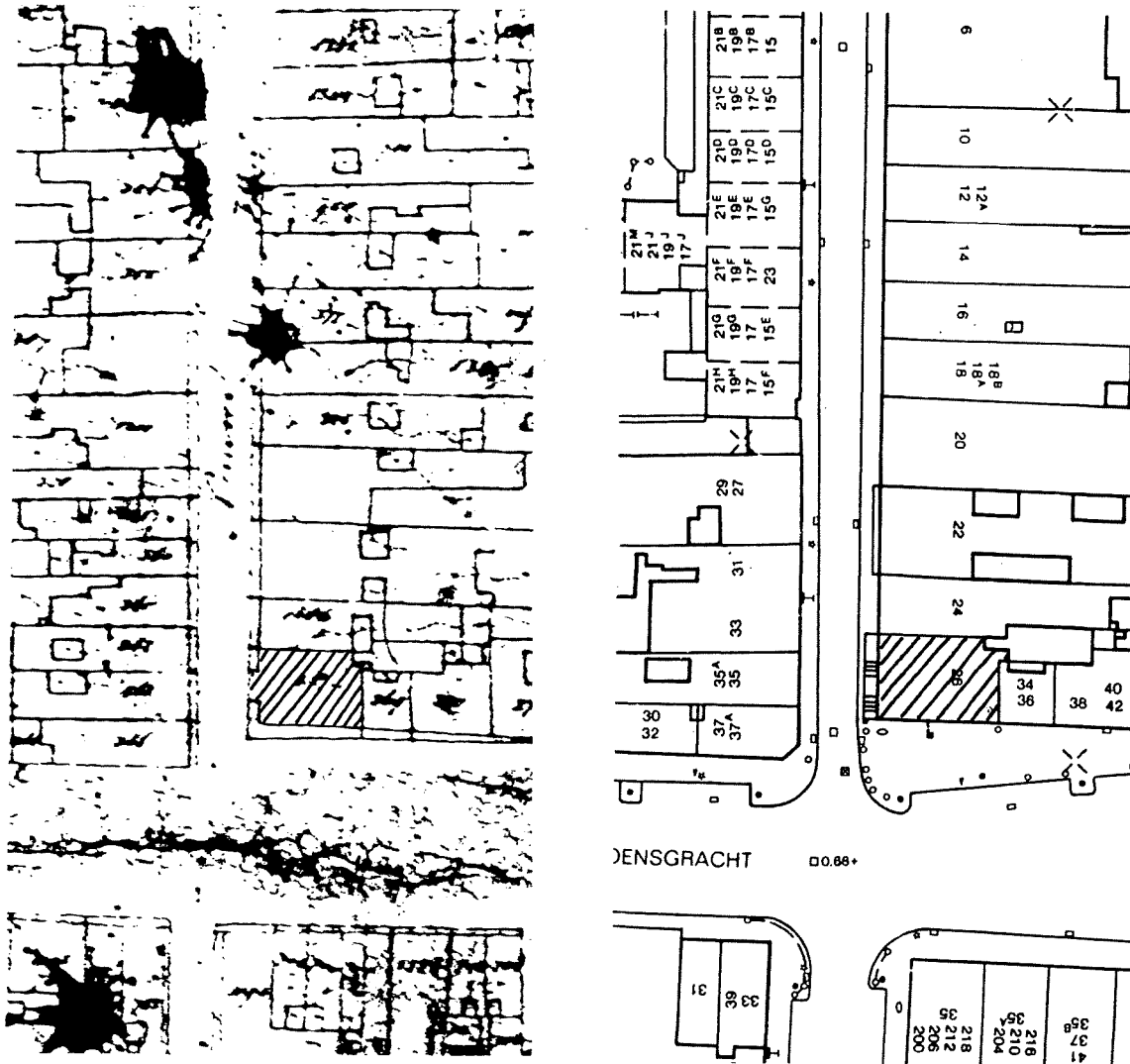
De nog gaaf aanwezige 18de-eeuwse structuur en begin 19de-eeuwse schouw in de zuidelijke kamer van het achterhuis hebben een hoge monumentwaarde. Dit geldt eveneens voor het deel van de trap vanaf het bordes naar de zolder, dat nog uit de 18de eeuw dateert. Het deel naar het bordes behoort bij de trap vanaf de begane grond naar de verdieping en heeft een positieve monumentwaarde, wat ook geldt voor de schouwen in de noordelijke kamers. De in 1983 aangebrachte structuur heeft een indifferente monumentwaarde.

Zolder: cat. 3

De zolder is, op een recent aangebrachte donkere kamer met een indifferente monumentwaarde, niet afgewerkt.

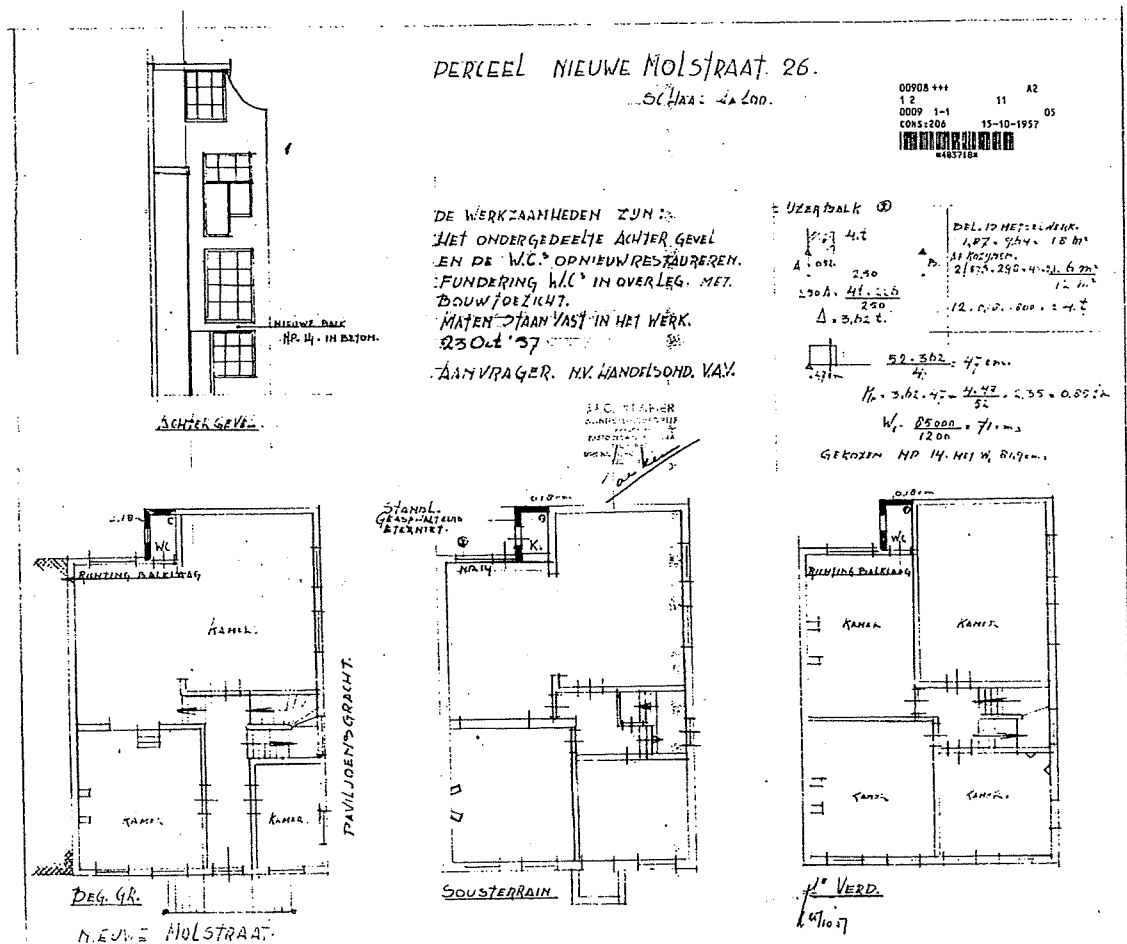
ADVIES

- De in 1983 aangebrachte binnenmuren ten behoeve van sanitaire voorzieningen verstoren de oorspronkelijke 17de- en 18de-eeuwse structuren in het pand. Het verdient aanbeveling deze te verwijderen. Een bijkomend voordeel is dat daardoor de porte-brisée op de bel-étage aangepast weer kan functioneren.
- Overwogen kan worden de grote doorbraken in de structuur van het souterrain te herstellen om de 18de eeuwse opzet weer inzichtelijk te maken.
- Het reconstrueren van de vervangen schuif- en bovenramen van de oorspronkelijke fraai gesneden empire ramen op de bel-étage en verdieping in de voorgevel.
- Het is wenselijk zoveel mogelijk historische interieur elementen her te gebruiken.

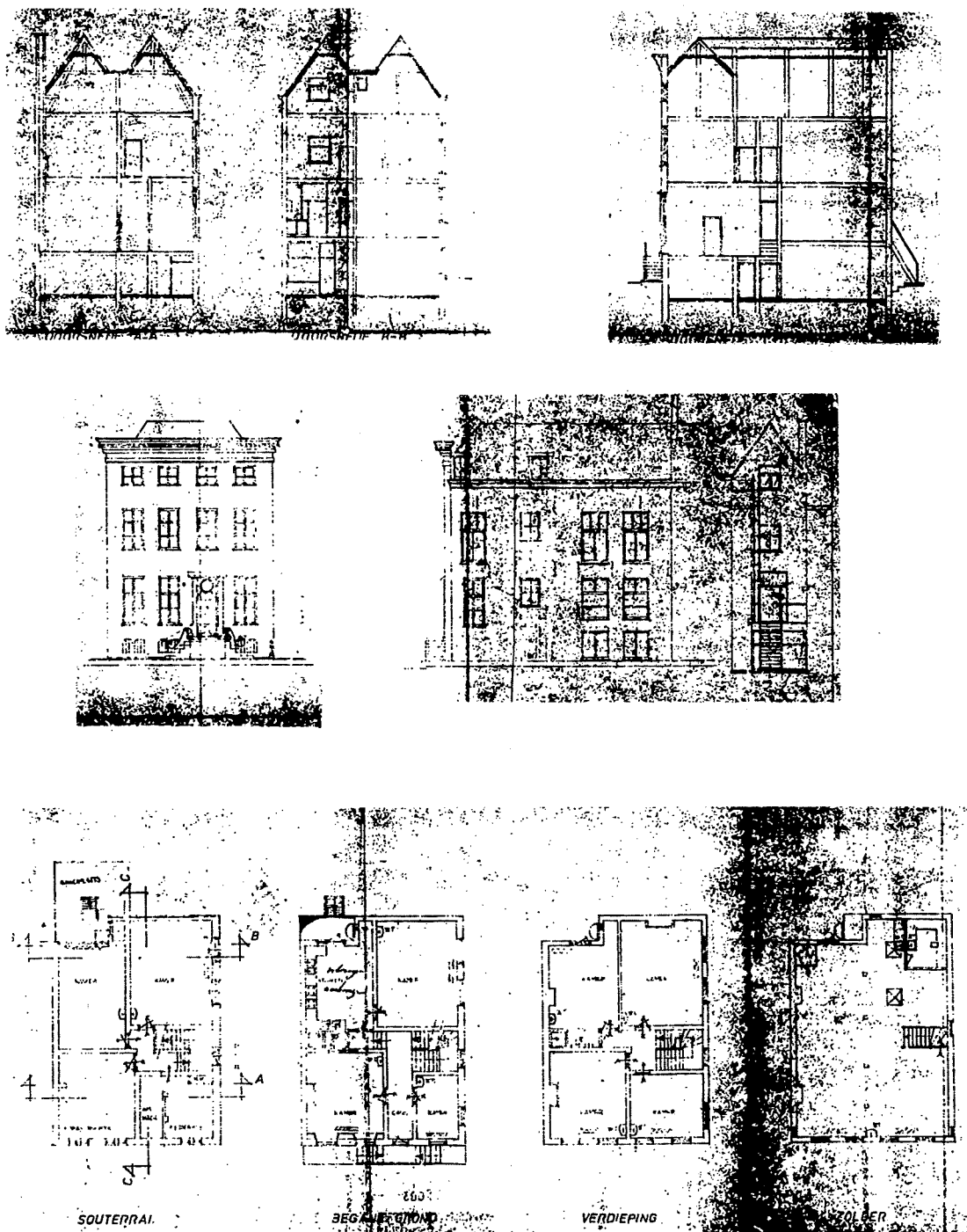

- Afb. 1) Links: De kadastrale minuut van Den Haag, Sectie J, daterend van rond 1830. Het pand Nieuwe Molstraat 26 (gearceerd), op hoek met de Paviljoensgracht heeft een bijna vierkante plattegrond die aan de voorzijde uitspringt vanwege de bordestrap die daar is aangebracht. Bij de plaats aan de achterzijde van het pand lijkt een uitbouw voor een w.c. reeds aanwezig te zijn (Herkomst: Gemeente Archief Den Haag, GADH).
- Afb. 2) Rechts: de kadastrale kaart van Den Haag uit 1989, blad J-G. Ten opzichte van de situatie van rond 1830 is er aan de plattegrond van Nieuwe Molstraat 26 (gearceerd) niets veranderd, behalve dat de trap voor de gevel lijkt te zijn uitgebreid naar het zuiden (Herkomst: GADH).

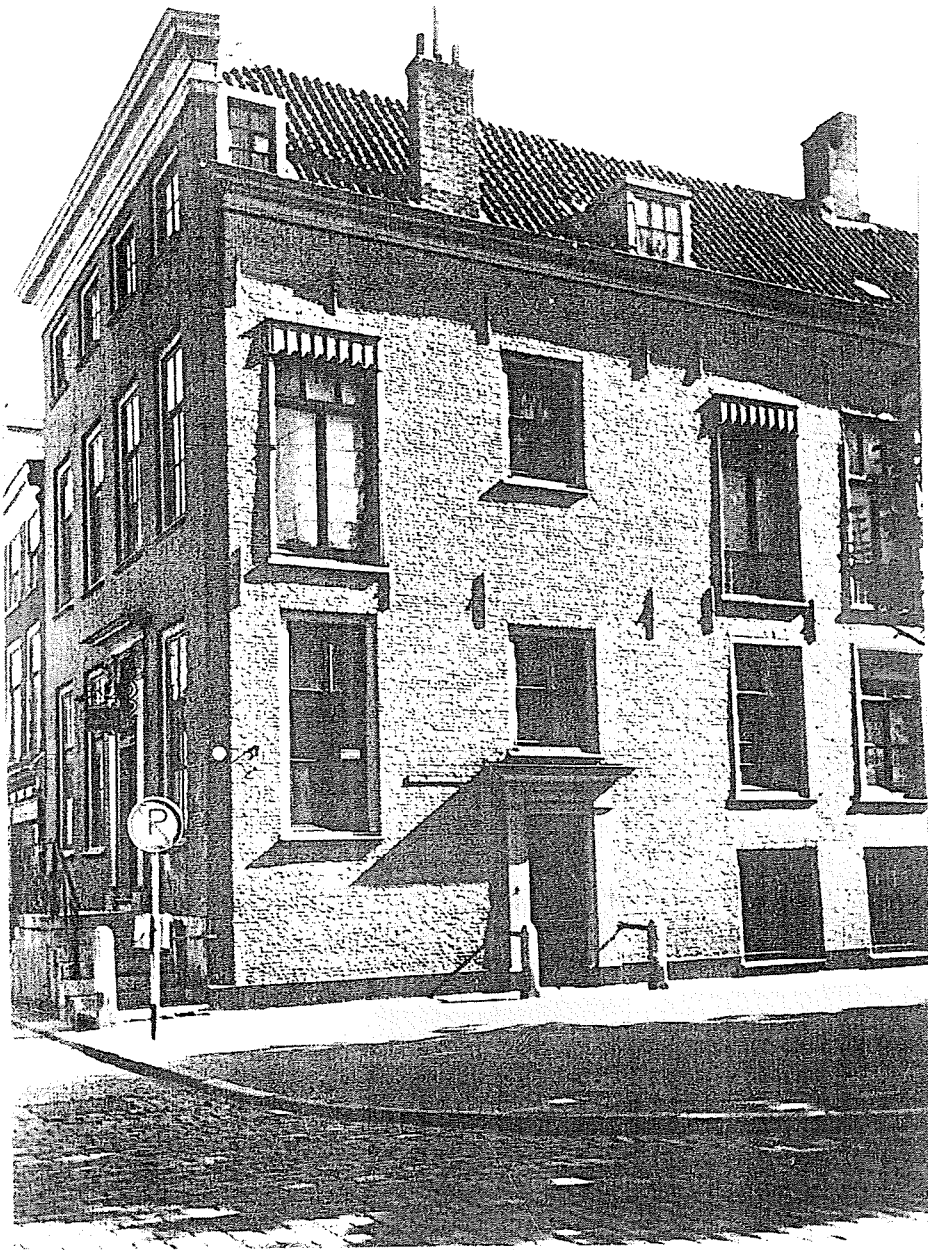

Afb. 3) Bouwtekening uit 1957 ten behoeve van een restauratie van het ondergedeelte van de achtergevel en de w.c. uitbouw. De w.c. uitbouw in de sprong in de achtergevel wordt opnieuw opgemetseld en de puibalk van het souterrain in de achtergevel vervangen door beton (Herkomst: Gemeente Den Haag Gebouwenregistratie en Informatieverstrekking (G&I), afdeling DSO).

Afb. 4   Bouwtekening uit 1983 ten behoeve van kamerverhuur. Bij deze verbouwing wordt in de noordelijke kamer van het achterhuis, zowel op de bel-étage als de verdieping, een deel afgescheiden ten behoeve van een toilet en douche. Ook wordt de achterkamer aan de zuidzijde op de bel-étage (opnieuw) vanuit de gang ontsloten (Herkomst: G&I).

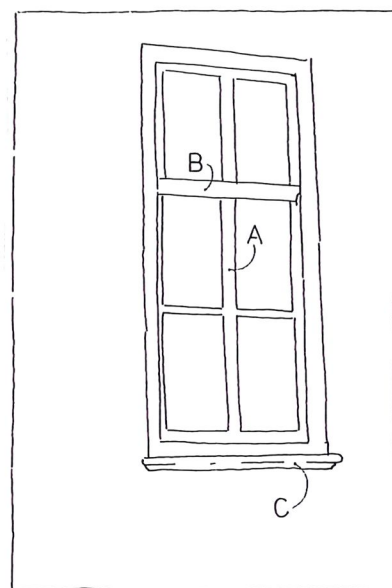
Afb. 5) Foto uit 1953 van het pand Nieuwe Molstraat 26, gezien vanaf de Paviljoensgracht. Op de verdieping zijn boven de vensters met Franse balkons de geprofileerde kasten voor de oprolbare jalouziën nog aanwezig en ontbreken de stalen steunbalken. Ook zijn de gevels nog niet geschilderd (Herkomst: GADH).

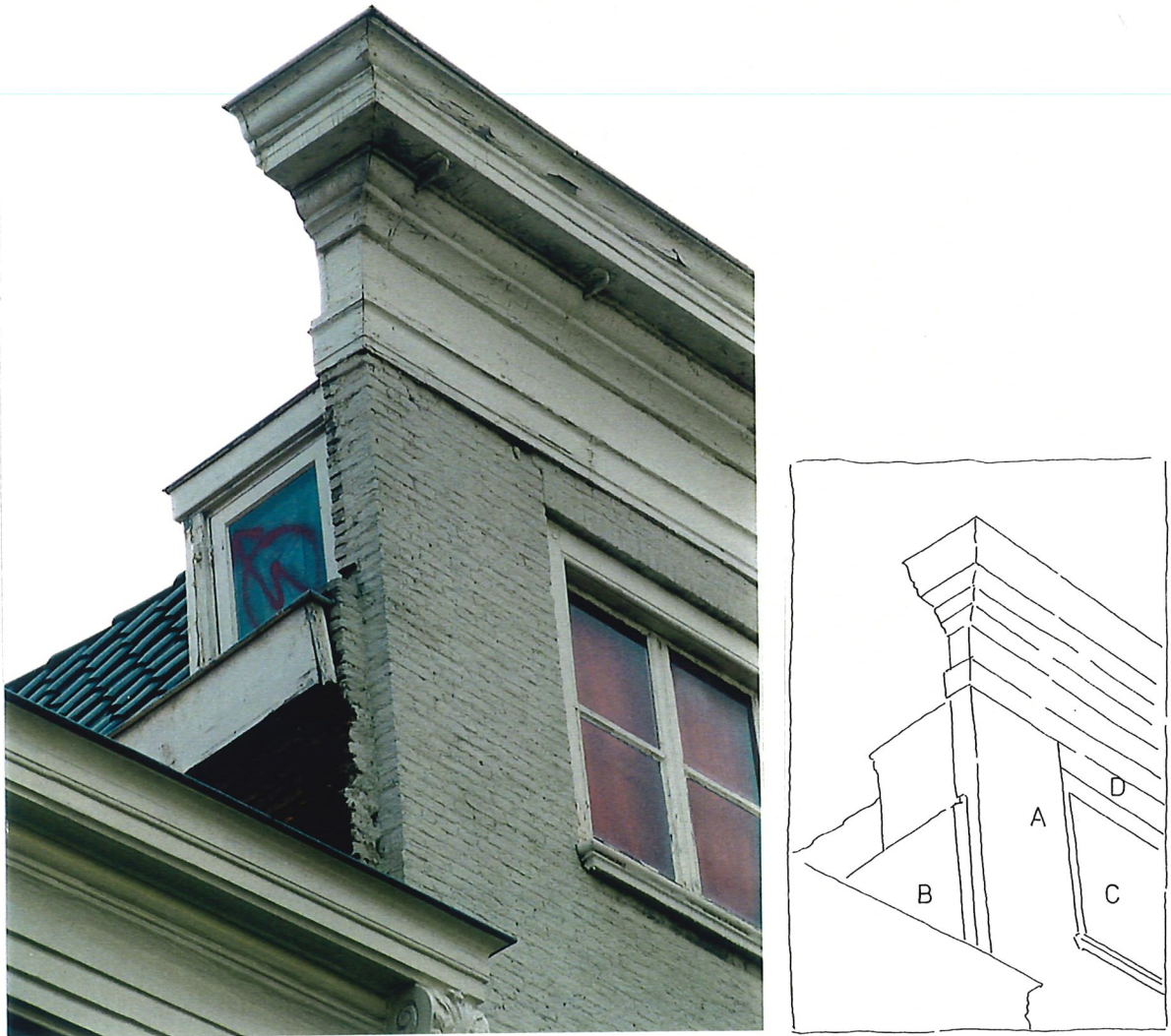
- Afb. 6) Het pand Nieuwe Molstraat 26 bevindt zich op de hoek met de Paviljoensgracht en is een woonhuis, oost-west georiënteerd, opgebouwd uit een souterrain, bel-étage en verdieping onder een zadeldak met een U-vormige plattegrond. Het dak is gedekt met gesmoorde nieuwe verbeterde Hollandse pannen. Aan de voorzijde, de westgevel, is het pand voorzien van een schijngevel waardoor de zolder een tweede verdieping lijkt.

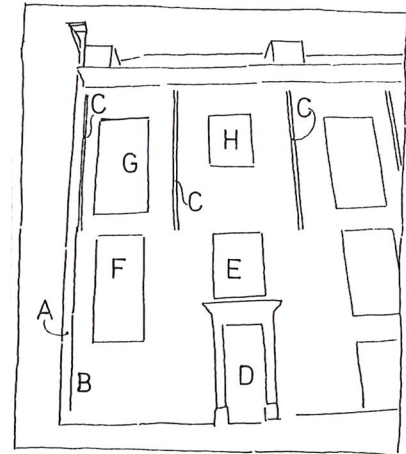
- Afb. 7) De voorgevel aan de Nieuwe Molstraat is een bakstenen lijstgevel van vier venster traveeën breed en gemetseld in kruisverband. Aan de hand van de toegepaste hoekoplossing met zowel klezoren bij de hoeken, als drie klezoren naast de vensters, kan de gevel in de eerste helft van de 18de eeuw worden gedateerd.
- Voor de gevel is een hardstenen stoep aangebracht met een twee vleugelige trap waar langs een balustrade van siersmeedwerk is geplaatst. Omdat de trap gedeeltelijk voor de in de hardstenen plint opgenomen vensteropeningen van het souterrain is geplaatst kan geconcludeerd worden dat de huidige trap niet de oorspronkelijk is, die bij de gevel is ontworpen. De toegang tot het pand in de tweede travee vanaf het zuiden heeft een rijke omlijsting van vlakke pilasters met Corinthische kapitelen die een kroonlijst dragen. Deze omlijsting en het fraai gesneden bovenlicht dateren uit het begin van de 19de eeuw.
- De vensteropeningen bevinden zich allemaal origineel in de gevel en nemen wat betreft de hoogte per bouwlaag af. De nog resterende authentieke empire schuiframen (afb. 8) in de vensters dateren uit dezelfde periode als de ingangspartij.

- Afb. 8) Het empire schuifraam in het venster aan de zuidzijde van de voordeur. Dit raam is het enige nog gaaf aanwezig oorspronkelijke empire raam, voorzien van een met bladdecoratie gesneden naald (A) en wisseldorpel (B). Bij de overige ramen in de voorgevel is het bovenlicht, de wisseldorpel, dan wel het schuifraam vervangen. De ramen zijn in 18de-eeuwse, met een kraal geprofileerde kozijnen aangebracht, wat kan worden opgemaakt aan de hand van de vormgeving van de onderdorpels (C), waarop, vanwege het ontbreken van neuten, het kozijn is geplaatst.

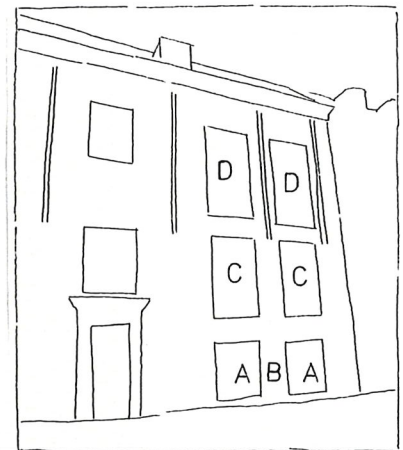

- Afb. 9) Aan de oostzijde van de voorgevel is op de hoek, ter hoogte van de zolder, een opmerkelijk sprong in het metselwerk zichtbaar die het gevolg is van de in een eerdere fase dan de voorgevel (A) gemetselde gemeenschappelijke zijmuur met Nieuwe Molstraat 24 (B). Deze gemene muur bood de eigenaar van nr. 24 middels een zogenaamde staande tand (zie afb. 13) de mogelijkheid om zijn huis met een verdieping op te hogen. Hiervan is echter nooit gebruik gemaakt en de uitstekende koppen zijn in een latere fase afgekapt. De ramen in de vensters van de zolderverdieping (C) zijn vermoedelijk nooit uitgevoerd met meer snijwerk dan een eenvoudige naald op de middenstijl. Boven de vensters is het metselwerk halfsteens uitgevoerd (D), zodat de ramen er achter omhoog kunnen schuiven.

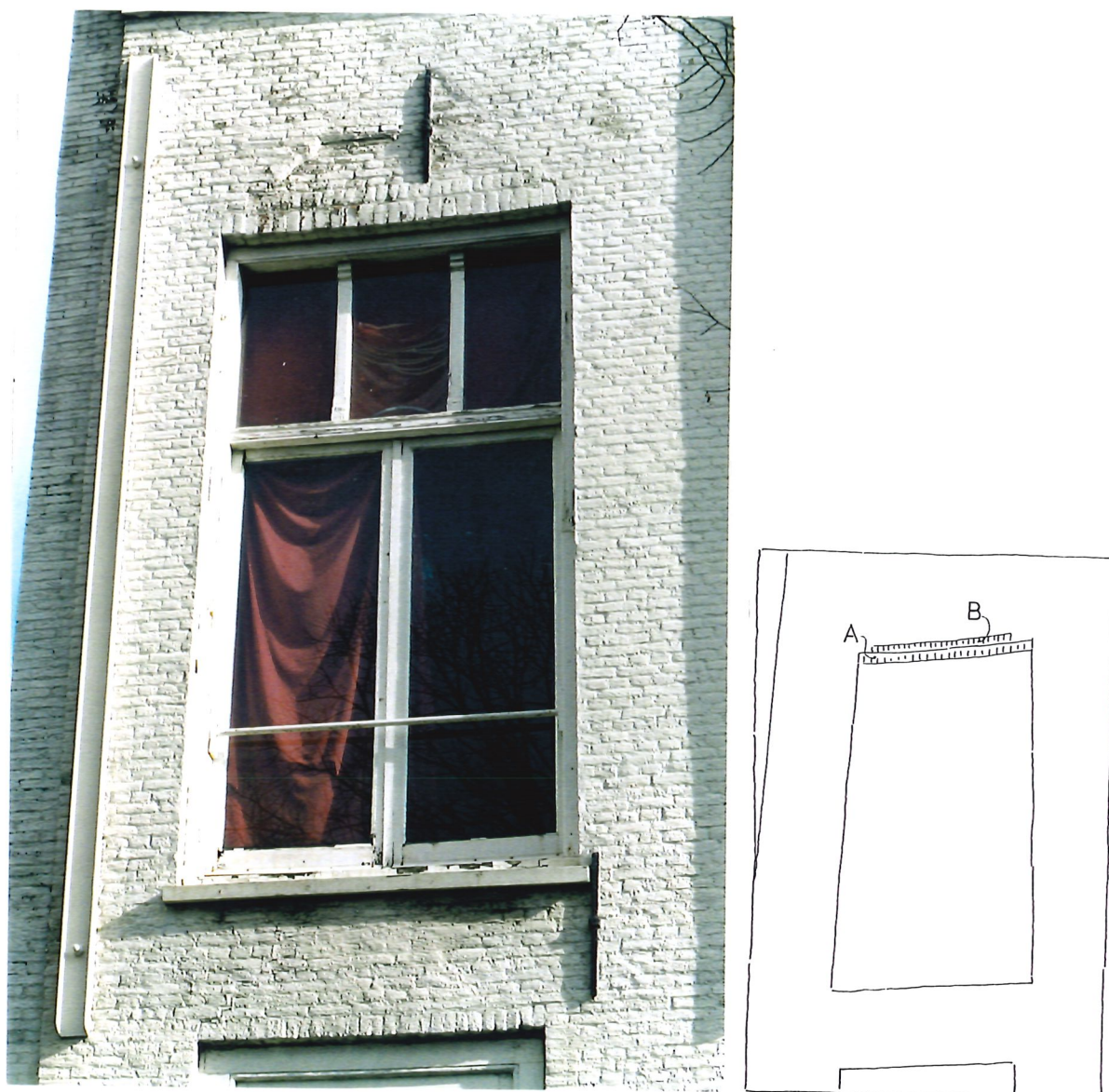

- Afb. 10) Het westelijk deel, behorend bij het voorhuis, van de wit geschilderde, in kruisverband gemetselde bakstenen zuidgevel aan de Paviljoensgracht. De in de gevel toegepaste baksteen is in tegenstelling tot de voorgevel geel en ouder. Dit kan worden opgemaakt uit de aansluiting met de voorgevel (A), die in feite voor de bij de zuidmuur (B) behorende (verdwenen) voorgevel staat. In 1953 zijn op de verdieping metalen steunbalken (C) aangebracht. De dienstbode ingang (D) met een begin 19de-eeuwse omlijsting geeft toegang tot het trappenhuis. Boven de ingang is een venster (E) aangebracht dat origineel in het metselwerk is opgenomen. Het kozijn heeft een kraalprofilering en kan aan de hand daarvan in de 18de eeuw gedateerd worden. Ook het venster op de bel-étage (F), ten westen van de voornoemde ingang, bevindt zich origineel in de gevel en is voorzien van een empire schuifraam dat op de wisseldorpel na nog gaaf is. Het raam bevindt zich in een 18de-eeuws kozijn met bijbehorende onderdorpel, waarvoor het onderliggende metselwerk is aangepast. Op de verdieping bevindt zich in het eerste travee een groot venster (G, afb. 12), waarin begin 20ste eeuw twee deuren zijn geplaatst, behorend bij een Frans balkon. Het venster op de verdieping in de tweede travee (H) is identiek aan die boven de ingang wat betreft oorspronkelijke positie en raam.

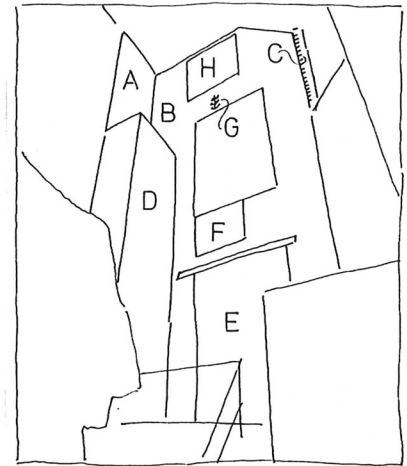

- Afb. 11) Het bij het achterhuis behorende deel van de zuidgevel bezit twee vensters (A) ter hoogte van het souterrain. De openingen bevinden zich gedeeltelijk origineel in het metselwerk, maar zijn gelijktijdig met het vervangen van de tussen liggende muurdam (B) eind 19de of begin 20ste eeuw verhoogd. Daarbij zijn de ramen met dubbele draairamen geplaatst, waarvoor recentelijk tralies zijn aangebracht. Gelijktijdig met het vergroten van de vensters van het souterrain is de onderdorpel van de vensters van de bel-étage (C) hoger geplaatst en het onderliggende muurwerk vervangen. De vensters waren in de 18de eeuw al verbreed en van een halfsteens strek aan de bovenzijde voorzien. Van de ramen dateert het bovenlicht nog uit het begin van de 19de eeuw. De schuiframen en kozijnen zijn in de loop van de 20ste eeuw vervangen. Op de verdieping zijn de beide vensters (D) verbreed en verhoogd ten behoeve van deuren voor Franse balkons, die identiek zijn aan die in de westelijke travee van het voorhuis (zie afb. 12).

Afb. 12) Het westelijke venster in de zuidgevel op de verdieping. In de zuidgevel bevinden zich op de verdieping drie vensters, waarin begin 20ste eeuw dubbele deuren zijn geplaatst, behorend bij een Frans balkon, en een in drieën gedeeld bovenlicht. Boven de halfsteens rollagen (A) die bij de vensters behoren is de rollaag van het oorspronkelijke, smallere venster zichtbaar (B).

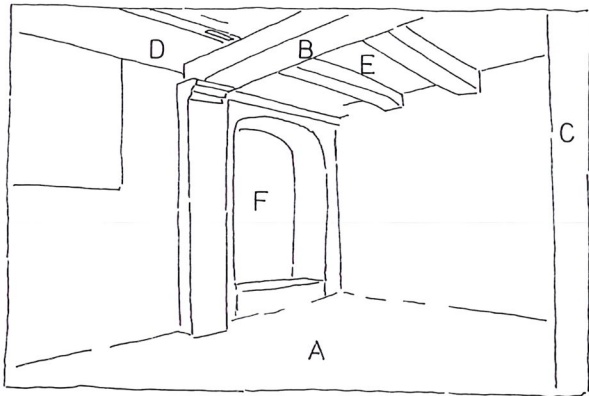

Afb. 13) De achtergevel, gemetseld met gele ijsselstenen in kruisverband, verspringt met ruim een meter vanwege een bouwcampagne aan het eind van de zeventiende eeuw waarbij de twee panden (A en B), waaruit het huidige gebouw is samengesteld, hun gevels opnieuw optrokken. Het handhaven van de sprong in één bouwfase duidt er op dat de beide woningen waarschijnlijk toen nog niet waren samengevoegd. Opmerkelijk is dat gelijktijdig ook de gemeenschappelijke muur met nr. 24 is gemetseld, waarbij een staande tand (C) ter hoogte van de zolderverdieping de eigenaar van dit pand de mogelijkheid bood zijn woning met een verdieping te verhogen. In de knik van de gevel bevindt zich tot en met de verdieping een uit 1957 daterende uitbouw (D) voor w.c.'s, die een vervanging is van een oudere soortgelijke uitbouw (zie afb. 3).

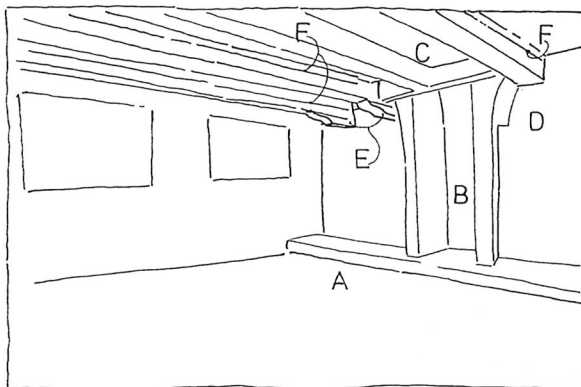
Ter hoogte van de bel-étage is in de tweede helft van de 20ste eeuw een venster (E) vervangen door een nieuw met deur en raam, waarbij gelijktijdig een bordes met brandtrap is aangebracht.

Op de verdieping bevindt zich een oorspronkelijke vensteropening, waarin het raam vermoedelijk uit de jaren vijftig van de twintigste eeuw dateert. Onder het raam tekent zich namelijk de dichtzetting van een doorgang af (F), die vermoedelijk behoorde bij een brandtrap. Boven het venster bevindt zich een gesmeed sieranker (G).

De positie van het zoldervenster (H) is mogelijk oorspronkelijk, maar zeker aan één zijde aangepast ten behoeve van het huidige raam. Deze zal niet ouder dan het midden van de 20ste eeuw dateren.

- Afb. 14) De zuid-westelijke ruimte in het souterrain is een rechthoekige ruimte met een hardstenen plavuizen vloer (A). De in het zicht zijnde enkelvoudige balklaag is door een onderslagbalk (B) ten behoeve van de ondersteuning van de zuidelijke gangmuur op de bel-étage in twee ongelijke helften verdeeld. Ter ondersteuning van deze onderslagbalk bevonden zich van oorsprong twee gemetselde kolommen in de ruimte, waarvan er thans nog één resteert (C). De balklaag aan de zuidzijde van de onderslagbalk (D) is samengesteld uit hergebruikte grenen balken waarin zich de pengaten van een houtconstructie aftekenen. Ook aan de noordzijde van de onderslagbalk is hergebruikt hout toegepast (E). Hier betreft het de eiken krommers van een kapconstructie. De ruimte ontvangt daglicht via een natuurstenen venster in de voorgevel, waarnaast een getoogde doorgang (F) naar de ruimte onder de stoep is aangebracht.

Afb. 15) De ruimte in het souterrain onder het noordelijke voorhuis. Centraal bevindt zich tegen de noordmuur, waarlangs over de volle breedte een gemetselde verhoging is aangebracht (A), een smalle schouw (B). Deze dateert waarschijnlijk uit het begin van de negentiende eeuw, vanwege de overhoeks gemetselde wangen en de voor schouw wat ruime raveling (C) in de balklaag. De wangen gaan aan de bovenzijde over in een gewelf (D) ter ondersteuning van de schouw op de bel-étage. De enkelvoudige balklaag is bij de noordmuur grotendeels op geprofileerde sloffen geplaatst (E). Bijzonder is dat in de balken aan weerszijde een groef is aangebracht (F), die waarschijnlijk te maken heeft met een van opzet tussen de balken aangebracht plafond. Recentelijk is in de ruimte een betonvloer aangebracht.

Afb. 16) Het deel van het trappenhuis dat leidt naar het souterrain is bij de entree vanaf de Paviljoensgracht voorzien van een betimmering van elkaar kruisende geprofileerde latten, die dateert uit het einde van de 19de of het begin van de 20ste eeuw. Deze betimmering is echter over een oudere, vermoedelijk begin 19de-eeuwse schildering aangebracht, die een houtkleurige paneelverdeling weergeeft.

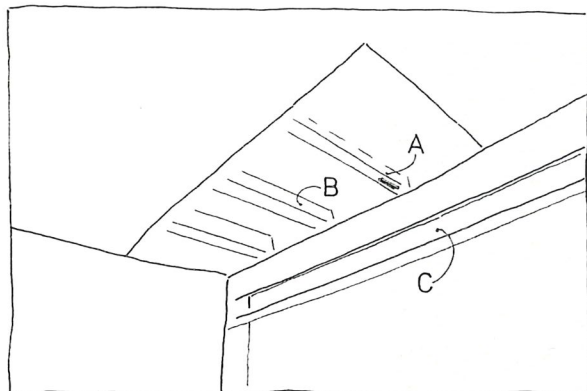

- Afb. 17) De voordeur gezien vanuit de gang op de bel-étage. De deur is voorzien van fraaie gesmeden grendels en kan aan de hand daarvan in de 18de of het begin van de 19de eeuw gedateerd worden.
- Afb. 18) De gang op de bel-étage heeft een stucplafond dat gedecoreerd is met een eenvoudige geprofileerde lijst en een centraal medaillon in de vorm van een bladerenkrans. Het plafond is vermoedelijk in de tweede helft van de 19de eeuw aangebracht, in welke fase ook de deuromlijstingen rond de doorgangen naar de voorkamers zijn geplaatst.

- Afb. 19) De kamer aan de noordzijde van de gang op de bel-étage. In deze ruimte is de historische interieurafwerking nog aanwezig. Rond de twee vensters in de voorgevel bevindt zich een 18de-eeuwse betimmering met luikkasten, luiken en vensterbanken. De bijbehorende lambrisering is recent gedeeltelijk verwijderd om radiatoren te kunnen plaatsen. Ook de wandbespanning is verdwenen. De schouw tegen de noordmuur heeft een zwart geschilderde houten mantel, die een vervanging is van een marmeren waarvan alleen het blad nog rest. De boezem is voorzien van een pilasterbetimmering met opliggende cannelures. Gelijktijdig met de schouw is in de tweede helft van de negentiende eeuw waarschijnlijk het geornamenteerde stucplafond in de kamer aangebracht.

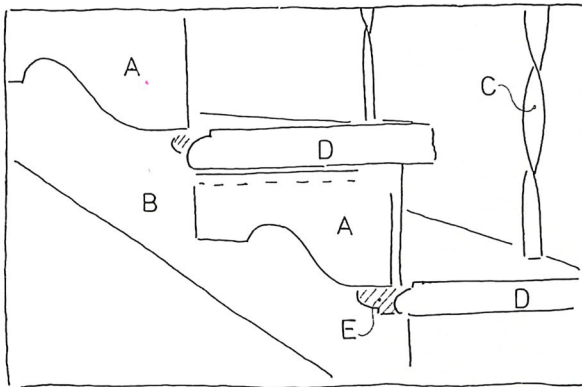

- Afb. 20) De noordelijke kamer van het achterhuis. Achter het in 1983 aangebrachte verlaagd plafond bevindt zich een enkelvoudige balklaag uit de late 17de of 18de eeuw. Deze balklaag bestaat uit hergebruikte hout, waaronder eiken moerbalken met pengaten (A) en één voorzien van een rode kleurafwerking met gele biezen (B). Uit het feit dat hier hergebruikt hout is toegepast kan worden afgeleid dat de balklaag niet in het zicht is geweest en de kamer een houten- of stucplafond moet hebben gehad. De gemene muur tussen de voormalige 17de-eeuwse achterhuizen is mogelijk al aan het eind van de 19de eeuw, maar zeker voor 1957 doorbroken en ondervangen door een stalen I-balk (C).

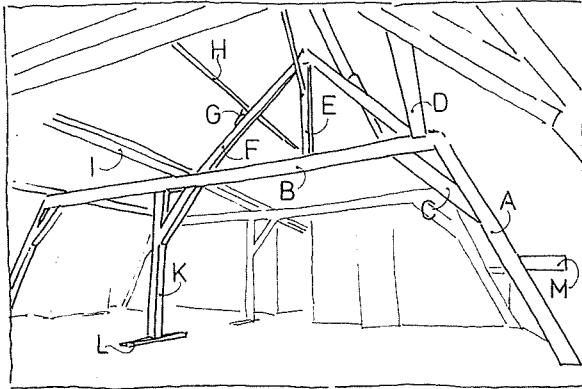
- Afb. 21) Het trappenhuis aan de zuidzijde van de bel-étage bevindt zich tussen de voor- en de achterkamer en behoort bij de 18de-eeuwse opzet van het pand. De huidige trap lijkt echter secundair in het pand te zijn verwerkt. Dit kan onder meer worden geconcludeerd uit het verzaagde kuipstuk ter plaatse van het bordes en de op de muur in het trappenhuis van het souterrain aangetroffen schildering (afb. 16), waar de trap voorlangs gaat. Onduidelijk is wanneer de trap precies is geplaatst, vermoedelijk pas aan het einde van de 19de eeuw, hoewel hij zelf wellicht 18de-eeuws kan worden gedateerd. In de jaren vijftig van de 20ste eeuw is de bij de trap behorende leuning vervangen door de huidige metalen.

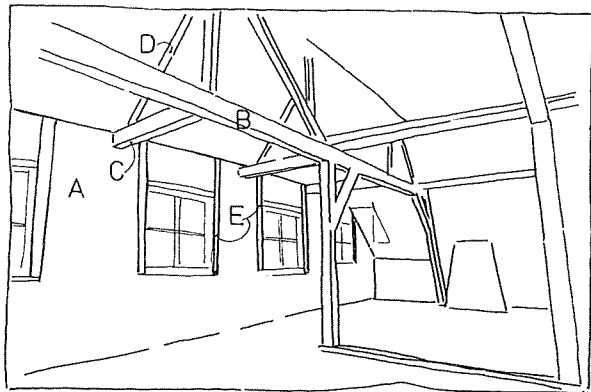
Afb. 22) De eiken bordestrap naar de verdieping is uitgevoerd met sober geprofileerde kardoezen (A) op de boom (B) en dateert mogelijk nog uit de 18de eeuw, maar lijkt secundair in het pand te zijn verwerkt. Gelijk met het vervangen van de bij de trap behorende leuning door de huidige metalen (C) in de jaren vijftig van de 20ste eeuw, zijn mogelijk ook de treden omgekeerd (D) en deels afgezaagd. Oorspronkelijk staken deze buiten de boom. De aftekening van het omgaande treeprofiel is nog zichtbaar (E).

- Afb. 23) De trap van de verdieping naar de zolder, na het bordes. De trap van de verdieping naar de zolder is tot aan het bordes een voortzetting van de trap die vanaf de begane grond naar de verdieping voert. Het navolgende deel behoort bij de trap die oorspronkelijke in het begin van de 18de-eeuw in het huis is geplaatst. Deze trap heeft een duidelijk andere profilering van de treden en draait rond een korte spil in plaats van een kuipstuk, dat is toegepast bij de trap naar de verdieping, waardoor hij binnen de beperkte ruimte van het trappenhuis past.

- Afb. 24) Overzicht van de zolder, gezien naar het oosten. De begin 18de-eeuwse kapconstructie is vrijwel geheel in het zicht, waarbij tegen het dakvlak vezelplaat is aangebracht ter isolatie. De kapconstructie bestaat uit vier grenen dekbalkspanten met rechte spantbenen (A) en in de dekbalk (B) gepende korbeels (C). Op de einden van de dekbalk liggen flieringen (D). Twee geschoorde nokstijlen (E) staan op de dekbalk en dragen de nokgording. De nokstijlschoren (F) zijn voorzien van klossen (G) waarop de gordingen (H) zijn aangebracht. Vanwege de overspanning en de tussen de kappen aangebrachte zakgoot (I) is onder elk spant een aan één zijde geschoorde stijl (K) geplaatst, waarvan de positie correspondeert met de gangmuur en de 17de-eeuwse gemene muur op de verdieping. De stijlen staan op sloffen (L) van hergebruikt hout. De spanten zijn van west naar oost gemerkt met gehakte halve maantjes aan de noordzijde en gehakte strepen aan de zuidzijde. Ook de oorspronkelijke blokkeels (M), die de spantbenen verbinden met de muurplaat, zijn gemerkt.

- Afb. 25) Aan de voorzijde van het pand is een dwarskap aangebracht. Daarvoor zijn tussen de gevel (A) en de dekbalk (B) van het eerste spant trekbalen (C) aangebracht, waarop een derde nokstijlschoor (D) is geplaatst. Boven de vensters in de voorgevel is een ruimte in het metselwerk uitgespaard ten behoeve van het schuiven van de ramen(zie ook afb. 9). De kozijnstijlen (E) zijn om die rede ook verlengd en voorzien van een katrol.

